

Voorbij het hokjes-denken

D66

Actieplan

Pia Dijkstra
D66 Tweede Kamerfractie
Oktober, 2016

Inleiding

De Nederlandse samenleving kent veel verschillende personen, allen met een eigen identiteit. Ieder met eigen gevoelens en voorkeuren. Zo leven in Nederland 17 miljoen mensen, waarvan bijna 5% zichzelf niet strikt man óf vrouw voelt[1]. Sommigen van deze mensen voelen zich zowel man als vrouw of noch man noch vrouw. Een deel van hen identificeert zich met het andere geslacht en wil ook als zodanig door het leven gaan. Deze groep noemen we transgenders. Daarnaast leeft er in Nederland een relatief onzichtbare groep van ongeveer 80.000 mensen met een intersekseconditie[2]. Mensen met een intersekseconditie worden gekarakteriseerd doordat zij geboren worden in een lichaam dat biologisch gezien niet voldoet aan de strikte definitie van man of vrouw. Hoewel biologen steeds meer overtuigd zijn dat deze strikte lichamelijke tweedeling achterhaald is[3], hebben veel mensen met een intersekseconditie last van vooroordelen, stigma en discriminatie[4]. Vaak voortkomend uit een gebrek aan kennis hierover. Een deel van hen krijgt op jonge leeftijd te maken met - niet altijd strikt noodzakelijke - medische behandelingen die zonder toestemming van henzelf worden uitgevoerd. Met als (enige) doel het aanpassen van het lichaam aan de normatieve definitie van hoe een man of vrouw eruit hoort te zien.

Er bestaan dus veel variaties die tussen het man of vrouw zijn in liggen. Dat geldt ook voor de wijze waarop mensen affectieve relaties, romantisch of seksueel, vormgeven. Al deze variaties van het menselijke lichaam en menselijke gevoelens hebben één ding met elkaar gemeen: de grenzen tussen man, vrouw, homo of hetero zijn niet zo eenduidig als vaak wordt gedacht. Het komt daardoor nog teveel voor dat mensen die niet geplaatst kunnen worden in een ‘hokje’, niet geaccepteerd worden. Dat kan en moet anders! We zien bijvoorbeeld onder LHBT jongeren schrikbarend hoge zelfmoordcijfers die mede voortkomen uit de sociale druk die zij ervaren. D66 wil dat we met zijn allen afstappen van het idee dat er een normatief kader bestaat, waar je aan kunt ‘voldoen’.

Zodat iedereen, overal, zichtbaar zichzelf kan zijn. De recente voorbeelden in Amsterdam en Leiden, waar homo’s op straat in elkaar worden geslagen, haatflyers worden uitgedeeld of een gaybrapad wordt overgeschilderd tonen aan dat het nodig is dat we ons, als politiek en maatschappij, uitspreken én actie ondernemen.

1 Kuyper, L. (2012) Transgenders in Nederland: Prevalentie en attitudes. *Tijdschrift voor Seksuologie*, 36, 129-135
2 SCP (2014) ‘Leven met intersekse/DSD’, p.10
http://www.scp.nl/Publicaties/Alle_publicaties/Publicaties_2014/Leven_met_intersekse_DSD
3 Van Heesch, M. (2015) ‘Ze wisten niet of ik een jongen of een meisje was: kennis, keuze en geslachtsvariaties’ , *AUP*
4 SCP (2014) ‘Leven met intersekse/DSD’, http://www.scp.nl/Publicaties/Alle_publicaties/Publicaties_2014/Leven_met_intersekse_DSD

I. Waar willen wij naar toe?

Onderzoeken laten zien dat het aantal mensen dat geen volledig eenduidige beleving heeft van de eigen sekse, gender of seksuele oriëntatie, niet verwaarloosbaar is[5]. Deze diversiteit is (nog te vaak) onzichtbaar in onze samenleving en als ze wel zichtbaar is wordt er vaak met sceptische ogen naar gekeken. Zichtbaarheid kan kennis bevorderen en kennis zichtbaarheid. Er is dus werk aan de winkel. Neem de recente LHBT-monitor[6] die aantoonde dat in Nederland 33% van de mensen het aanstootgevend vindt als twee mannen elkaar zoenen op straat. Of de twee mannen die laatst achter Amsterdam Centraal in elkaar werden geslagen. Er is dus helaas, nog steeds, een groep in Nederland die niet (veilig) over straat kan. Ook liegen de schrikbarend hoge zelfmoordcijfers onder LHBT jongeren er niet om. Deze jongeren plegen gemiddeld vier keer vaker zelfmoord dan leeftijdsgenoten[7], een onacceptabel cijfer.

D66 wil dat er voor iedereen in deze maatschappij een welkome plaats is. Wij willen naar een maatschappij gekleurd door diversiteit, waarbij de focus niet ligt op ‘normaal zijn’ of ‘erbij horen’. Deze insteek sluit namelijk per definitie mensen uit. Het draait om diversiteit en de erkenning daarvan. D66 realiseert zich terdege dat deze mentaliteit niet op te leggen is en het beste bottom-up tot stand kan komen. Maar we moeten het wel stimuleren en agenderen. Hiervoor doen we in dit actieplan een aantal voorstellen en handvatten voor het huidige kabinet. Laten we gezamenlijk het normatieve kader doorbreken. Door kennis en zichtbaarheid te vergroten. En iedereen een eigen plek in de maatschappij te gunnen.

Diversiteit en acceptatie begint bij de erkenning van gradaties tussen man en vrouw en de diversiteit aan beleving van sekse (biologisch) en gender (sociaal cultureel). Intersekse laat zien dat lichamen niet altijd eenduidig man of vrouw zijn. Transgender personen laten zien dat gevoel of de uiting daarvan ook niet altijd eenduidig man of vrouw is. We zien nog te vaak dat mensen moeite hebben met genderambivalentie of gendervariatie – ofwel als het onduidelijk is tot welke sekse iemand behoort[8]. Kennis hierover kan daar verandering in brengen. Vooral omdat iedereen wel eens afwijkt van de norm op deze vlakken: het stoere vrouwenlichaam, de man die make-up wil dragen of een jurk aan wil trekken.

Voorafgaand aan de rest van de nota wil D66 gezegd hebben dat alle variaties die niet genoemd zijn in dit actieplan wel bestaan, maar dat voor de leesbaarheid van het pleidooi gekozen is voor een limitatieve opsomming. Dit actieplan strijdt voor een nieuwe fase van emancipatie waarin we pleiten voor het afstappen van hokjes-denken en -benaderen.

Actiepunt

- *De zelfmoordcijfers onder LHBT jongeren moeten strikt gemonitord worden en er moet onderzoek en beleid komen dat zich specifiek richt op de preventie voor deze doelgroep.*

5 Sekse refereert naar het biologische geslacht op basis van bijvoorbeeld geslachtsdelen of –chromosomen (man – intersekse – vrouw). Gender staat voor de identiteit die iemand voelt ((trans)man – queer – (trans)vrouw) en seksuele oriëntatie beschrijft tot wie iemand zich romantische aangetrokken voelt (hetero – bi – homo). Ook deze illustraties zijn limitatief.
6 SCP (2016) ‘LHBT Monitor 2016’
https://www.scp.nl/Publicaties/Alle_publicaties/Publicaties_2016/LHBT_monitor_2016
7 SCP (2014) ‘Jongeren en seksuele oriëntatie’
https://www.scp.nl/Publicaties/Alle_publicaties/Publicaties_2015/Jongeren_en_seksuele_ori_ntatie
8 SCP (2015) ‘Wel trouwen, niet zoenen’, p.18-19 http://www.scp.nl/Publicaties/Alle_publicaties/Publicaties_2015/Wel_trouwen_niet_zoenen

II. Vergroot sociale acceptatie en veiligheid

Recente rapporten van het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP) en van Transgender Netwerk Nederland (TNN) liegen er niet om. In Nederland domineert nog steeds het idee dat op papier iedereen zichzelf moet kunnen zijn. Maar in de praktijk blijkt dat mensen op straat er liever weinig of niets van zien, wanneer dit afwijkt van de 'norm'[9]. In Nederland wint 'de wet van de remmende voorsprong' steeds meer terrein, zo lijkt het. We waren bijvoorbeeld het eerste land dat het huwelijk voor stellen van hetzelfde geslacht mogelijk maakte. Dit is een mooi en krachtig signaal geweest, ook naar andere landen. Dat idee van Nederland als koploper heeft zich gevestigd. Maar tegelijkertijd heeft ons dat passief gemaakt om die positie te blijven bevechten. Doordat we graag het beeld vasthouden dat wij in Nederland tolerant zijn over homoseksualiteit zijn we onszelf niet altijd blijven vernieuwen. En ontbreekt de vraag of we nog steeds wel écht zo tolerant zijn. Er zijn nog steeds individuen in de maatschappij die niet zichzelf kunnen zijn.

Sociale weerbaarheid voor kwetsbare (seksuele) minderheden is daarom belangrijk. We zien dat maatschappelijke normen beperkend kunnen werken, of zelfs ronduit tot onveiligheid kunnen leiden. Zo laten de cijfers zien dat 43% van de transgender personen in de afgelopen 12 maanden te maken heeft gehad met een gewelddadig incident[10]. Sociale weerbaarheid draagt bij aan het vermogen om zichtbaar jezelf te zijn. Maar, daarvoor is ook sociale kennis nodig. Deze sociale kennis, zeker als het gaat om de beperkingen van hokjes-denken, is onvoldoende aanwezig in Nederland. Iedereen heeft een bepaald geslacht, seksuele oriëntatie en genderidentiteit en -expressie. Maar of je je man(nelijk) of vrouw(elijk) voelt is niet voor iedereen eenduidig en kan gedurende iemands leven variëren. De diversiteit is dus groot en er is een heel scala aan vormen van mannelijkheid of vrouwelijkheid. Het is belangrijk dat de kennis in de maatschappij en het onderwijs daarover substantieel toeneemt.

Anne (17) voelt zich al anders zolang hij zich kan herinneren. Via een internetforum kwam hij er langzaam achter dat hij misschien wel 'in het verkeerde lichaam geboren is'. Maar hij valt wel op meisjes. Omdat hij zich steeds vaker opgefokt gedroeg, adviseerde zijn mentor een gesprek met een maatschappelijk werker. Na een half jaar blijkt Anne's zoektocht nog altijd moeizaam: hij durft niet altijd eerlijk uit te komen voor zijn gevoelens, hij voelde zich niet altijd begrepen ('ben je dan lesbisch?') en hij merkt dat anderen vaak niet weten wat ze moeten doen met zijn vragen over zijn identiteit.

9 SCP (2015) 'Wel trouwen, niet zoenen' http://www.scp.nl/Publicaties/Alle_publicaties/Publicaties_2015/Wel_trouwen_niet_zoenen
SCP (2016) 'LHBT Monitor 2016'
https://www.scp.nl/Publicaties/Alle_publicaties/Publicaties_2016/LHBT_monitor_2016
Transgender Netwerk Nederland (2015) 'Veilig, zolang men het niet merkt', https://www.transgendernetwerk.nl/publicaties/veilig-zolang-men-het-niet-merkt/
10 Transgender Netwerk Nederland (2015) 'Veilig, zolang men het niet merkt', https://www.transgendernetwerk.nl/publicaties/veilig-zolang-men-het-niet-merkt/

Veiligheid

In Nederland hebben mensen die buiten de hokjes vallen, of zich niet gedragen of kleden binnen de 'norm' vaker te maken met onveilige situaties en geweld[11]. Bij veilig zichtbaar zichzelf zijn, hoort ook een veilig leven in het openbare domein. Het Roze in Blauw Nederland (RiB NL)[12] is een landelijk samenwerkingsverband van alle Roze in Blauw-teams van de politie. Deze teams zetten zich specifiek in voor de behartiging van belangen van LHBT'ers binnen én buiten de politie(organisatie). Dit is een goed voorbeeld van hoe een organisatie van binnenuit wil bijdragen aan grotere diversiteit en bekendheid door te focussen op professionaliteit en sensitiviteit van hun werknemers. D66 wil dat dit initiatief breder uitgerold wordt, ook in andere beroepsgroepen bij de overheid.

Actiepunten

- *Er dient meer onderzoek gedaan te worden (door bijvoorbeeld het SCP en Rutgers) om te bekijken hoe sociale weerbaarheid, acceptatie en bewustwording in de maatschappij vergroot kan worden. Hierbij dient ook bekeken te worden welke opvattingen er leven over genderdiversiteit in het onderwijs, de maatschappij en de zorg en welke mogelijkheden er zijn om dit minder normatief te maken. De overheid dient hiervoor financiering vrij te maken.*

- *Gebruik 'Roze in Blauw' als 'best-practice' om ook bij andere publieke organisaties sensitiviteit en professionalisering rondom diversiteit te genereren.*

11 Transgender Netwerk Nederland (2015) 'Veilig, zolang men het niet merkt' https://www.transgendernetwerk.nl/publicaties/veilig-zolang-men-het-niet-merkt/

12 https://www.politie.nl/themas/roze-in-blauw.html

III. Meer expertise in het onderwijs

D66 wil dat de jongste generatie vanaf het eerste moment meekrijgt dat de scheiding tussen bijvoorbeeld man(nelijkheid) en vrouw(elijkheid), homo en hetero niet eenduidig te maken is. Hiervoor is het vereist dat tweedelingen in mannen en vrouwen, hetero en homo zoals we deze nog teveel in schoolboeken zien, verdwijnt. Hoewel we gezamenlijk geregeld hebben dat we kinderen moeten voorlichten over seksualiteit en diversiteit in seksuele oriëntaties, zien we nog te vaak een verschil tussen de papieren werkelijkheid en de daadwerkelijke invulling van de lesuren. Teveel scholen geven geen invulling, of op een zeer minimalistische wijze, aan diversiteitslessen en seksuele voorlichting. Hiervoor zijn mogelijk meerdere oorzaken te benoemen: verlegenheid op het onderwerp, een gebrek aan kennis of ontkenning van het belang van het thema. D66 wil dat deze barrières worden weggenomen zodat kinderen goed geïnformeerd zijn en zich vrij voelen om hun eigen weg te kiezen.

Docenten

Een eerste stap die we kunnen zetten is ervoor waken dat de inbedding van kennis bij docenten goed gewaarborgd is. Je kunt immers pas kennis overdragen en delen, nadat je deze zelf hebt opgenomen/ vergaard. Hier geldt hetzelfde als voor de medische professionals, een adequaat kennisniveau is de eerste stap.

Leerlingen

In de kerndoelen wordt aandacht gevraagd voor seksualiteit en seksuele diversiteit met als doel om seksuele weerbaarheid van leerlingen te vergroten. D66 onderstreept het belang van dit kerndoel. We zien op middelbare scholen mooie initiatieven ontstaan zoals ‘Beat the macho’ van Rutgers (i.s.m. Movisie en Soa Aids Nederland). Hieruit bleek dat jongens tussen de 12 en 18 jaar zich niet altijd herkennen in het stereotype beeld van de man als macho en dat ze ambivalent staan tegenover deze stereotype normen over mannelijkheid. Ze doen eraan mee, maar hebben het gevoel dat ze zichzelf niet helemaal mogen zijn. Dit programma helpt hen inzicht te geven in dat je mag zijn, zoals je bent en je voelt. In een klimaat waarin je je onveilig voelt, kan groepsdruk en machogedrag de kop op steken. Homoseksualiteit en biseksualiteit kan dan lastiger te bespreken zijn en daarmee vaker in de taboesfeer belanden[13].

Actiepunten

- *Creëer heldere afspraken over de (bij)scholing die aan docenten wordt gegeven, zodat zij ondersteund met voldoende (feitelijke) kennis leerlingen voorlichting kunnen geven. Zoek in deze afspraken de juiste balans tussen sensitiviteit en feiten, zonder normatief kader.*
- *Garandeer uitvoering D66 motie om voorlichting over seksuele diversiteit op alle scholen te geven.*
- *Rol programma’s zoals ‘Beat the macho’ breder uit en zorg voor passende begeleiding en evaluatie hiervan.*

13 Rutgers (2015), ‘Beat the Macho’, http://www.rutgers.nl/sites/rutgersnl/files/PDF/Beat%20the%20Macho.pdf

IV. Passende zorg

Binnen de zorg verkeren mensen vaak in een kwetsbare positie omdat ze een hulpvraag hebben. Patiënten worden vaak, al dan niet onbewust, benaderd of behandeld vanuit veronderstelde ideeën wat betreft sekse, identiteit en gender. Bij transgender personen wordt bijvoorbeeld wel eens onterecht verondersteld dat zij altijd een 'geslachts-veranderende' operatie willen ondergaan. Ook komt het voor dat de zorgverleners bij transgender personen buitengewoon veel aandacht hebben voor (het aanpassen van) de geslachtsdelen, alsof alleen daar de bekrachtiging van iemands identiteit zich bevindt. Vaak ontbreekt er een bepaalde sensitiviteit in de benaderingswijze van (niet-gespecialiseerde) professionals. Zo wordt er gesproken over 'ombouwen' in plaats van over 'geslachts-veranderende operaties'. D66 wil dat normerende ideeën over sekse, identiteit en gender, al dan niet voortkomend uit een gebrek aan kennis, niet leidend zijn in de keuzes en adviezen van een professional. Of het nu gaat om medische begeleiding van transgender personen, vruchtbaarheidsbehandelingen van 'niet-klassieke' paren, of van sensitiviteit binnen de welzijnszorg. Normdenken komt veel voor en beïnvloedt de keuzes en vrijheid van patiënten.

Eigen keuzes

Voor D66 staat voorop dat mensen hun eigen keuzes moeten kunnen maken. En mogen maken. Normdenken onder professionals draagt daar niet aan bij. Zorgverleners zouden vanuit hun expertise en niet vanuit een normatief kader mensen moeten benaderen, behandelen en begeleiden. D66 pleit dan ook voor zorg waarbij de gezondheid van cliënten centraal staat gezien vanuit hun eigen perspectief en niet vanuit het normdenken van zorgverleners.

Toen **Wendy** (34) geboren werd was niet direct duidelijk of haar ouders een zoon of een dochter gekregen hadden. Voor haar zestiende jaar onderging Wendy meerdere operaties en werd ze begeleid door een psychiater. Nu zijn Wendy en haar partner zelf toe aan kinderen. Helaas is Wendy onvruchtbaar en kiezen de twee voor adoptie. Wanneer ze door de adoptiescreening gaat blijkt echter dat zij geen aanspraak maken: haar jeugd met operaties en antidepressiva maken haar niet geschikt, als adoptieouder volgens de instanties.

Kennis vergroten

D66 wil dat zorgprofessionals zoals artsen, verpleegkundigen, paramedici, welzijnswerkers en andere betrokkenen meer feitelijke kennis over gender- en seksevariaties hebben/krijgen. Individuen die niet binnen de 'norm' vallen hebben onder andere vaker last van psychische klachten[14]. Het helpt dus als professionals niet alleen mee kunnen denken op fysiek gebied, maar ook de psychische uitdagingen erkennen en daardoor een beter inlevingsvermogen hebben in de uitdagingen, waar mensen die zich buiten de dominerende hokjes begeven, tegenaan (kunnen) lopen. Dus handelen vanuit een professioneel kader (wat is effectief) in plaats van een normatief kader (wat vind ik). Dit klinkt misschien als een open

14 Husen, van G., H. Bos, S. Cremer (2012) "Minderheidstress bij homoseksuele, lesbische en biseksuele Amsterdammers." *Tijdschrift voor Seksuologie* 36.4: 250-258

deur, maar de praktijk laat maar al te vaak anders zien. Er komen situaties voor waarin bijvoorbeeld ouders van een kind met een interseksconditie niet de keuze krijgen een (geslachtsbepalende) operatie uit te stellen tot het moment dat het kind zelf kan kiezen, maar onder druk gezet worden om een keuze te maken. Daarom moet voor intersekse de focus komen te liggen op, waar mogelijk, demedicaliseren én op psychosociale hulp. Hiervoor is het belangrijk dat de overheid de dialoog tussen zorg(instanties) en maatschappelijke belangenorganisaties bevordert, zodat de mensenrechtelijke kant en de diversiteit tussen mensen meer worden meegenomen in medische behandelprotocollen- of procedures.

Ook weten we dat *minder* dan vier op de tien transgender personen vindt dat hulp van een huisarts en van de geestelijke gezondheidszorg informatief en behulpzaam is geweest. In bijna de helft van de gevallen wordt gesteld dat de huisarts wel wilde helpen, maar geen goede informatie kon vinden[15]. Dit is een kwalijke en onnodige situatie, die anders moet én kan. Dit kennis niveau vraagt om een daadkrachtige aanpak. Ook na de opleiding is voorlichting en bijscholing van groot belang voor artsen, psychologen en andere (zorg)professionals. Dit geldt niet alleen voor de zorgsector, maar voor het gehele sociale domein (jeugdzorg, welzijnsdomein en onderwijs)[16].

Actiepunt

- *Vergroot kennis, sensitiviteit en de dialoog bij (niet-gespecialiseerde) zorgprofessionals, zowel gedurende de opleiding als daarna, over diversiteit en variatie in sekse en gender. Bekijk waar demedicalisering mogelijk is en doe dit in samenwerking met beroepsgroepen en belangenverenigingen om te komen tot bewustwording en afname van normdenken in behandelprotocollen- en procedures waarbij de medische, psychosociale aspecten en -uitdagingen centraal staan.*

15 SCP (2012), 'Worden wie je bent', http://www.scp.nl/Publicaties/Alle_publicaties/Publicaties_2012/Worden_wie_je_bent
16 Emmen, M., Felten, H., Addink, A., Bakker, P.P., Boote, M., & Keuzenkamp, S. (2015) "Jong en anders. Onderzoek naar de aandacht voor lesbische, homo, bi-jongeren, transgenderjongeren en jongeren met een intersekse conditie in de jeugdsector." *Journal of Social Intervention: Theory and Practice*, 24, 3, 21-42

V. Een sensitieve en neutrale overheid

D66 wil dat de overheid de voortrekkersrol oppakt om ervoor te zorgen dat Nederland weer voorop gaat lopen. De overheid moet diversiteit faciliteren en stimuleren zodat iedereen volledig, veilig zichzelf kan zijn. Dit kan door het voeren van campagnes, maar ook door een bijdrage te leveren aan gedegen onderwijs, een goede dialoog en kennisverspreiding en -vergroting. Daarnaast dient de overheid kritisch te kijken naar haar eigen wet- en regelgeving, bejegening en dienstverlening.

Toen **Mark** (58) trouwde met Jeroen, heeft hij ook de achternaam van Jeroen aangenomen. Een dubbele achternaam dus. Dit zorgt in veel situaties voor verwarring. Vooral in digitale systemen wordt Mark elke keer gezien als vrouw. Puur door zijn dubbele achternaam. Zo wordt hij door systemen als 'vrouw' gekenmerkt, of kan hij geen dubbele achternaam invullen én het hokje 'man' aanvinken.

Geslachtsregistratie en dienstverlening

In Malta is er de mogelijkheid om naast 'm' 'v' ook een 'x' in officiële identiteitsbewijzen neer te zetten. D66 wil deze mogelijkheid ook in Nederland. De 'x' kan dan staan voor 'niet opgegeven' of 'onbekend' in plaats van het 'derde' geslacht. Zo kunnen én worden mensen niet gedwongen door de overheid om zich als man of vrouw te identificeren, als dit niet bij hun (zelf beleefde) identiteit past. Met als gevolg dat er sociaal ook meer plaats ontstaat voor mensen die niet precies in een 'hokje' passen. Het volledig afschaffen van man-vrouw registraties is iets wat D66 verder wil bekijken.

Voor sommigen is het verkrijgen van de status 'm' of 'v' in het paspoort juist een belangrijke bekrachtiging van hun identiteit en rol waarin ze leven. Alleen kunnen mensen niet zelfstandig wisselen tussen 'm' of 'v' (of 'x'). Je moet minimaal 18 jaar zijn én langs het VU medisch centrum voor een interview en verklaring van de geslachtsverandering. D66 staat voor zelfbeschikking. Ook over je (juridische) identiteit. Daarom is D66 van mening dat een individu zelf - bewust - moet kunnen beslissen. D66 wil daarom dat deze verklaring (van het VUmc) niet langer noodzakelijk is en dat mensen vanaf 12 jaar (met toestemming van de ouders) de verandering mogen laten registreren.

Zoals geschetst zijn er diverse voorkeuren als het gaat om wél of geen geslachtsregistratie. Sensitiviteit voor deze verschillen moet door overheidsorganisaties breed worden uitgedragen. De overheid heeft immers een voorbeeldfunctie in de maatschappij. Hoewel er, ook op het gebied van sekseregistratie, eerste stappen worden gezet, gaat dit te langzaam en moet hier vaart bij gemaakt worden. Belangrijk is dat er in voldoende mate geïnvesteerd wordt in de dialoog en kennis over de voor- en nadelen van geslachtsregistratie.

Internationale voorbeelden

In Nederland bestaat de optie om bij de geboorte in het paspoort geen geslacht op te geven (als dat bijvoorbeeld niet bepaald kan worden). Dit kan in principe een leven zo blijven bestaan, maar in de praktijk doet bijna niemand dat. Deze optie verdient een grotere bekendheid. In Malta is er nu voor gekozen dat tot het 14e levensjaar het hokje 'm' 'v' helemaal open gelaten kan worden op het geboortebewijs.

Internationaal zijn er meerdere voorbeelden die door Nederland als ‘best-practice’ aangemerkt kunnen worden. Zo kent Canada genderneutraal taalgebruik in alle documenten van de overheid[17] en hebben verschillende staten in Amerika regelgeving waardoor gender neutrale tekens op de toiletten verplicht zijn[18]. D66 wil daarom dat de overheid, naast eerder genoemde voorbeelden, een overzicht maakt van alle landen met innovatieve voorstellen en uiteenzet hoe bijbehorende voorstellen in Nederland geïmplementeerd kunnen worden.

Actiepunten

- *Maak registratie van geslachtsverandering mogelijk vanaf het 12e levensjaar (met toestemming van de ouders), zonder toestemming en/of verklaring van het VUmc.*

- *Creëer gendersensitief beleid en kies voor genderneutraal taalgebruik in overheidsdocumenten, het toevoegen van een ‘x’ in het paspoort en het terugdringen van geslachtsregistratie. Stel hiervoor (bijvoorbeeld) een expertgroep aan die kan uitzoeken hoe gendersensitief en genderneutraal taalgebruik vormgegeven en geïntegreerd kan worden in overheidsdocumenten.*

- *Realiseer voldoende financiële ondersteuning voor belangenverenigingen die seksuele minderheden vertegenwoordigen vanuit het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap. Laat dit niet over aan het ministerie van Buitenlandse Zaken.*

17 https://www.noslangues-ourlanguages.gc.ca/bien-well/fra-eng/style/nonsexistguidelines-eng.html
18 http://www.austintexas.gov/news/new-gender-neutral-sign-regulations-single-use-commercial-restrooms-are-effect-0

VI. En nu… actie!

Ooit was Nederland koploper als het ging om diversiteit en emancipatievraagstukken. Dat wil D66 weer van Nederland maken. Het uitgangspunt hierbij is dat zichtbaarheid kennis en bewustzijn kan vergroten. En kennis zichtbaarheid. Doorbreek het hokjes-denken, het normatieve kader en geef iedereen de kans zichzelf te zijn. We realiseren ons dat het doorbreken van hokjes-denken niet van bovenaf op te leggen is, maar dat dit bottom-up tot stand moet komen. Maar D66 wil dit wel agenderen en stimuleren. Dit actieplan roept de minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, die verantwoordelijk is voor emancipatie, dan ook op hiermee aan de slag te gaan. Laten we de kennis vergroten en laten we ons daarbij realiseren dat variaties of vormen van diversiteit, die niet genoemd zijn in deze initiatiefnota, wel kunnen bestaan. Zie deze nota als een uitnodiging om een voorwaartse beweging in gang te zetten, met elkaar in gesprek te gaan en allemaal bij te dragen aan de ruimte voor diversiteit en meer kennis. We hebben, helaas, genoeg recente voorbeelden die de noodzaak aantonen.

Dit actieplan is tot mede stand gekomen omdat het D66 is opgevallen dat meerdere departementen zich onvoldoende inspannen om ervoor te zorgen dat we gezamenlijk grote stappen zetten op het gebied van emancipatie, diversiteit en acceptatie. Departementen verwijzen naar elkaar, waarbij scheef beleid ontstaat. Zo investeert het ministerie van Buitenlandse Zaken momenteel wel in organisaties die in het buitenland meer kennis kunnen verspreiden over intersekse, maar ontbreekt passende financiering in ons eigen land hiervoor. Zo zet het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap zich in voor LHBT emancipatie in de zorgsector, maar is de aandacht voor diversiteit en emancipatie in de zorg (zeer) gering bij het ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport. Dit is opmerkelijk gezien het feit dat onderzoek laat zien dat de mentale (en soms ook lichamelijke) gezondheid van LHBT'ers achterblijft en dat kennis over diversiteit onder zorgprofessionals verre van optimaal is. D66 wil dit anders zien en vraagt de minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap actief met haar collega's van andere departementen het gesprek aan te gaan over dit verschil in aandacht en passende oplossingen te vinden. Ook wil D66 dat het kabinet actief aan de slag te gaan met de voorstellen zoals genoemd in deze initiatiefnota.

Als het gaat om de waarden die in deze initiatiefnota aan bod zijn gekomen moet Nederland een duidelijke positie innemen en een heldere visie uitdragen. We moeten blijven streven naar een koploperspositie in de wereld en de behaalde voorsprong van andere landen weer inhalen, zodat we onze reputatie als tolerant, liberaal en inclusief land voor alle inwonende waarborgen en waarmaken!